

УДК 911.2

В.Ю. НЕКОС, д-р геогр наук, проф., **Л. В. БАСКАКОВА**, ст. наук. співр.

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Рекреаційні властивості нетрадиційних рекреаційних об'єктів – садово-дачних товариств Харківської області визначаються через оцінку природних, соціальних та екологічних показників за розробленою методикою. Проаналізовано функціонування садово-дачних товариств на території чотирьох районів Харківської області, запропоновано шляхи оптимізації та перспективи подальшого розвитку садово-дачних ділянок в якості рекреаційних ресурсів.

К л ю ч о в і с л о в а: садово-дачні товариства, рекреаційні властивості, природні, соціальні, екологічні, оптимізація

Харківщина має унікальні історико-інформаційні, духовно-естетичні та інші осередки пізнавально-культурної рекреації такі як парки-пам'ятки, місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних людей і т. ін., має мінеральні лікувальні води, а також ліси і гідрологічні об'єкти, де розташовані об'єкти рекреації. Садово-дачні товариства (СДТ), що віднесені до нетрадиційних рекреаційних об'єктів [4], де поєднується відпочинок і праця на власній ділянці, де реалізується праце-оздоровчий вид рекреаційної діяльності масово утворюються у 1992-1995 роках на території Харківської області. Створення СДТ обумовлено цілою низкою соціально-економічних умов, специфічних для нашої країни, а також збільшенням рекреаційних потреб особливо міського населення, де формуються певні специфічні соціально-економічні умови. Дослідження умов функціонування таких об'єктів, перш за все з екологічної точки зору, сприяє дослідженню процесів збереження та відновлення здоров'я людини і соціально-трудоного потенціалу країни.

Питанням оцінювання рекреаційних комплексів і їх компонентів присвячені наукові праці Н. С. Мироненко, І. Т. Твердохлебова, Л. І. Мухіної, П. Г. Тищенко, В. П. Чижової, В. С. Преображенського, Н. Ю. Недашківської та інших, які в останні роки набули певної актуальності і яким присвячені роботи [1-3, 5]. Оцінка природних умов доповнюється особливостями соціально-економічного розвитку

певної території, ступенем сприятливості еколого-географічної ситуації. Незважаючи на різноманітні вимоги до лікувальної, пізнавальної, спортивної чи оздоровчої рекреаційних діяльностей, у більшості публікацій оцінюється ступінь придатності природних рекреаційних ресурсів для літнього відпочинку дорослих людей, де переважно враховуються такі параметри: комфортність – сукупність відповідності ресурсів потребам конкретного виду відпочинку; ємність – придатність задовольняти потреби у відпочинку великої групи людей на протязі значного відрізка часу; доцільність – економічна чи соціальна вигода від експлуатації природних ресурсів рекреаційною галуззю на даній території по відношенню до інших галузей.

Метою є дослідження об'єктів нетрадиційної рекреації, до яких вперше віднесено садово-дачні ділянки, які в останнє десятиріччя набули не тільки значного поширення, але і охоплюють досить велику кількість громадян різного віку.

Виходячи з того, що поширено явище організації та функціонування садово-дачних ділянок, де людина певний час працює і відпочиває, проводить свою відпустку з метою оздоровлення, отримує не тільки моральне, а і фізичне задоволення, край необхідним є проведення дослідження умов перебування людей на нових рекреаційних об'єктах довготривалого використання, винайти

певні закономірності використання цих ресурсів і т. і.

На території Харківської області загалом налічується понад 1000 садово-дачних та городніх товариств площею більш ніж 15000 га, переважна кількість яких розташована в 10 районах Харківської області. Незначна кількість СДТ (по 1 - 4) є на території Близнюківського, Барвенківського та Красноградського районів. За даними відділів землевпорядкування немає садово-дачних товариств на території Краснокутського, Богодухівського, Велико-Бурлуцького, Двуречанського, Шевченківського, Борівського, Зачепилівського, Сахновщанського, Кегічовського районів. Ці райони є аграрними і забудовані, в основному, одноповерховими будинками з садибами-городами, у населення немає гострої потреби в додаткових присадибних ділянках, і тому на території районів відсутнє активне утворення садово-дачних товариств, які виступають в якості нетрадиційних рекреаційних ресурсів. Однак, в межах районів поширюється практика купівлі міським населенням в селах будівель з присадибними ділянками, які використовуються в рекреаційних цілях, та почалося також будівництво сучасних будинків-котеджів.

На території Вовчанського району розташовано 35 СДТ, на території Дергачівського району – 84 СДТ, на території Золочівського району – 108 СДТ, на території Чугуївського району – 273 СДТ, на території Нововодолажського району – 3 СДТ, на території Коломацького району – 4 СДТ, на території північної частини Харківського району – 127 СДТ, в околицях м. Харкова – 7 СДТ. На території Красноградського району є 3 СДТ, Куп'янського – розташовано 16 СДТ, Балаклієвського – 37 СДТ, Ізюмського – 19 СДТ, та одне містечко з котеджів – с. Червоний Оскіл.; у Лозівському районі розташовано 56 СДТ.

Аналіз крутизни схилу розміщення СДТ показав, що основна частина СДТ розташована на ділянках з сильно та середньо змитими ґрунтами, ерозійними

утвореннями, а подекуди з виходами на поверхню материнських порід (внаслідок ведення інтенсивного сільського господарства), на пасовищах з сильно еродованими ґрунтами на схилах від 15° до 45° та на ділянках, що відносяться до лісового фонду з загиблою лісовою та чагарниковою рослинністю.

З опитування визначено, що рекреанти перебувають на СДТ, в основному, на вихідні влітку, не рідко під час відпустки. Відсутність будівлі у членів товариств обмежують відпочинок там під час відпустки, в такому випадку ділянки використовуються лише для вирощування продуктів харчування.

За віковим розподілом членів товариств, що обпитувались, визначено, що найбільше відвідують ділянки люди віком 45 – 50 років, тобто люди працездатного віку, що складає 33% опитаних членів товариств, а найменше – віком від 60 років та більше, що складає 4% опитаних. Майже не відвідують ділянки люди віком від 10 до 25 років – 5% та 9%, відповідно.

Для порівняльного аналізу функціонування садово-дачних товариств, переважно районів південної частини області, проаналізовано усі показники [5], що відзеркалюють їх природний, соціальний та екологічний стан на території чотирьох районів Харківської області: Лозівського, Балаклієвського, Ізюмського та Куп'янського.

З аналізу кількості будинків на території СДТ визначено, що тільки на 7% ділянок у Ізюмському районі є будівлі, на 40% ділянках – у Балаклієвському районі, 54% – у Лозівському районі і 78% - у Куп'янському районі. Майже половина з них це кам'яні будівлі у кожному районі.

Покинуто ділянок, або тих, що не обробляються, на території Куп'янського району – 3%, Ізюмського району – 7%, Балаклієвського – 20% і Лозівського району – майже 48%.

На території Балаклієвського, Куп'янського та Ізюмського району СДТ розташовані поблизу лісових масивів, що сприяє збору грибів та ягід під час

вихідних днів, коли основна частка власників ділянок перебувають на своїх ділянках. Відпочинок на садово-дачних ділянках сприяє оздоровленню, якщо поблизу є водні об'єкти та облаштовано водо забезпечення.

Майже 80% СДТ Ізюмського району розташовані біля лісових масивів і 25% біля Червоно-Оскільського водосховища та річки Сіверський Донець. На території Балаклеївського району централізоване водопостачання у 17% СДТ і майже у 33% СДТ рекреанти привозять воду. У Куп'янському районі у 30% садово-дачних товариств немає водопостачання. Централізоване водопостачання існує на території 16% СДТ і відсутнє на території майже 30% СДТ на території Лозівського району.

Майже 50% СДТ Ізюмського району електрифіковано. Електропостачання присутнє тільки у 22% СДТ на території Балаклеївського району і одне садово-дачне товариство газифіковане. У Куп'янському районі тільки 30% СДТ електрифіковано і у Лозівському районі електрифіковано 29% садово-дачних товариств.

Як і в будь-якому селищі на території садово-дачних ділянок є гостра проблема щодо видалення побутових відходів. В основному, власники спалюють та

закопують сміття, між тим біля товариств, у лісосмугах, ярах та балках, спостерігаються несанкціоновані звалища.

Функціонування садово-дачних товариств чотирьох районів визначено через відповідні комплексні показники [5] рекреаційної придатності СДТ за природними ($C_{пр}$) (рис.1), екологічними ($C_{екол}$) (рис.2) чи соціальними ($C_{соц}$) (рис.3) властивостями, як відношення суми визначених балів конкретного СДТ до максимально можливого їх значення, а саме: максимальне значення природних властивостей – 20 балів, соціальних – 29 балів та екологічних – 29 балів.

Виявлені закономірності використання даного виду рекреації свідчать, що основна кількість товариств має не високий рівень рекреаційних властивостей за природними, соціальними та екологічними показниками:

- значення показника природної властивості садово-дачних товариств змінюється в межах від 5 до 20, найбільша кількість СДТ має показники на рівні 15 балів (рис.1): вищий рівень характерний для СДТ Лозівського району (СДТ „ЖБІ”, „Западний масив” та „Запарівське”), Балаклеївського (СДТ „Весна”, „Труд и отдых”) та Ізюмського (СДТ „Забавне” та „ТРЗ”) районів.

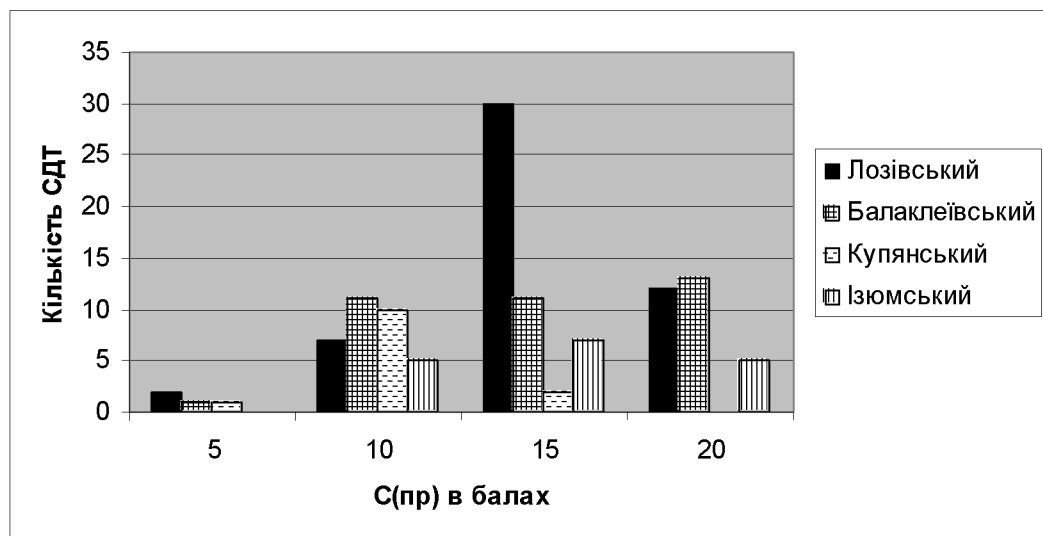

Рисунок 1 – Розподіл СДТ за природними властивостями

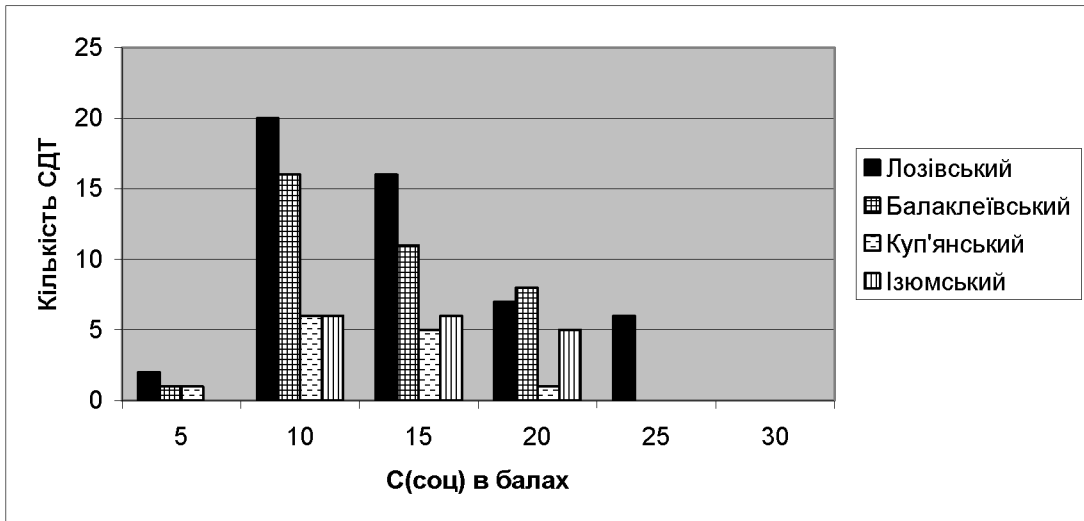

Рисунок 2 – Розподіл СДТ за соціальними показниками

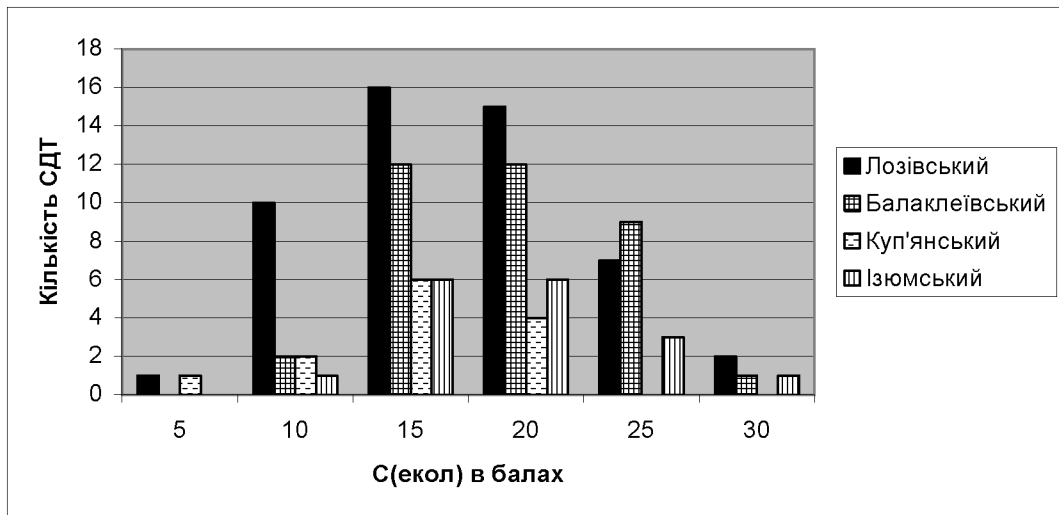

Рисунок 3 – Розподіл СДТ за екологічними показниками

- значення показника соціальної властивості змінюється в межах від 5 до 25: вищий рівень характерний тільки 4-м СДТ Лозівського району (СДТ „Дачне”, „Золушка” та „Вишня”), основна кількість СДТ має соціальні властивості в межах 15-20;

- екологічні властивості садово-дачних товариств змінюються в межах 5 – 27: вищий рівень показника характерний для СДТ „ЖБІ” та „Урожай-2” на території Лозівського району; СДТ „Труд и отдых”, „Надежда” та „Образование” ; основна кількість СДТ має екологічні властивості в межах 15-20 балів;

- найбільший рівень рекреаційної придатності на території Балаклеївського

району мають СДТ „Ольха”, „Труд и отдых”, „Озерное”, „Факел-Шебелинкагаз”, „Прибережний”, „Ромашка”, „Райсес”, „Білогір'я-1”, „Білогір'я-2”.

- найбільший рівень рекреаційної придатності на території Ізюмського району мають СДТ „Оптик”, „Забавне”, „Глинське”, „ПМК-35”, „ТРЗ”;

- найбільший рівень рекреаційної придатності на території Лозівського району мають СДТ „Іволга”, „Дніпро”, „Любава”, „Садовод”, „Ромашка”, „Фантазія”, „Урожай-2”, „ЖБІ”, „Западний масив”, „Оазис”, „Бритаї-2”.

- низький рівень рекреаційної придатності мають садово-дачні товариства Куп'янського району: СДТ

„Локомотивник „УТМР” , „Новоосинове” та „Енергетик”.

В результаті обстеження СДТ встановлено, що значним недоліком є відсутність організованого вивезення сміття, водопостачання та електрифікації – все це не сприяє частоті перебування рекреантів на ділянках.

Кількість занедбаних ділянок СДТ досягає 15 –20%, а в товариствах, які розташовані далеко від шляхів сполучення та не мають водних джерел цей показник досягає 50 – 60%. З цих причин близько 20% СДТ є повністю занедбаними або розформованими.

Для оптимізації розвитку нетрадиційних рекреаційних ресурсів пропонується:

- покинуті ділянки відновлювати через передачу їх зацікавленим особам;
- давати можливість збільшувати площу СДТ тим, хто бажає;
- розгорнути пропаганду серед молоді та населення середнього віку про користь праце-оздоровчого типу рекреаційної діяльності;
- розширити розробку та виробництво дешевого матеріалу для дачного будівництва;
- підвищити екологічну свідомість і екологічну культуру населення за допомогою засобів масової інформації, через пропаганду правил природокористування.

Подальший розвиток функціонування нетрадиційного типу рекреаційних об'єктів (СДТ) на базі адаптивної стратегії природокористування як реалізація праце-оздоровчого типу рекреаційної діяльності на території Харківської області - складової Слобожанщини є перспективним, бо збільшення міста Харкова веде до зростання потреб населення у відпочинку в межах природних ландшафтів, в садово-дачних товариствах, як і в установах організованого відпочинку.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Топчієв О. Г.* Основи суспільної географії. Навч. посібник – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
2. *Царик Л., Чернюк Г.* Природні рекреаційні ресурси. Методи оцінки й аналізу. –

Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188 с.

3. *Ван Цін Шен, Топчієв О. Т.* Теоретичні та методологічні аспекти рекреаційної географії: сучасний підхід// Український географічний журнал – №1, 2003 – С.45-49.
4. *Некос В. Ю., Баскакова Л. В., Ричак Н. Л.* Нові нетрадиційні типи рекреаційних ресурсів/ Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна № 758. Сер. Екологія. – Харків: ХНУ, Видавничий центр. 2007. – С.92-96.
5. *Некос В. Ю., Баскакова Л. В.* Методологічний підхід до дослідження нетрадиційних рекреаційних об'єктів// Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 801. Сер. Екологія – 2008. – С. 15-20.

УДК 911.2

НЕКОС В.Ю., БАСКАКОВА Л. В.
(Харьковский национальный университет
имени В. Н. Каразина)

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ НЕТРАДИЦИОННЫХ РЕКРЕАЦИОННЫХ ОБЪЕКТОВ НА ТЕРРИТОРИИ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Рекреационные свойства нетрадиционных рекреационных объектов – садово-дачных товариществ Харьковской области определяются с помощью оценки природных, социальных и экологических показателей за разработанной методикой. Проанализировано функционирование садово-дачных товариществ на территории четырех районов Харьковской области, предложены пути оптимизации и перспективы последующего развития садово-дачных участков в качестве рекреационных ресурсов.

К л ю ч е в ы е с л о в а: садово-дачные товарищества, рекреационные свойства, природные, социальные, экологические, оптимизация

UDK 911.2

NEKOS V. Y., BASKAKOVA L. V.
(V. N. Karazin Kharkov National University)

FUNCTIONING OF UNTRADITIONAL RECREATION OBJECTS ON KHARKOV REGION TERRITORY

Recreate properties of untraditional recreational objects – summer garden-residence associations of the Kharkov region are determined by estimation of natural, social and ecological indexes after the developed method. Functioning of summer garden-residence associations on territory of four districts of the Kharkov region is analysed, the ways of optimization and prospect of subsequent development of summer garden-residence areas as recreational resources are offered.

К e y w o r d s: summer garden-residence associations, recreation properties, are natural, social, ecological, optimization